

Віталій Городецький
(Івано-Франківськ)

ТРАДИЦІЙНА ОБРОБКА МЕТАЛУ НА ГУЦУЛЬЩИНІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про традиційну обробку металу на Гуцульщині, що виступає джерелом формування художньої культури студентів, розширюючи художній кругозір особистості, активізує художньо-декоративну діяльність, викликає інтерес і повагу до народних традицій. Автор пропонує навчально-методичний варіант засвоєння студентами технологічних прийомів традиційної обробки металу на Гуцульщині, використання їх у подальшому оволодінні ремеслом, декоративно-прикладним та промисловим мистецтвом, а також до збереження народних традицій.

Ключові слова: художня культура, традиційна обробка, народне мистецтво, мосяжництво, ковальство.

В статье говорится о традиционной обработке металла на Гуцульщине, которая выступает в качестве источника формирования художественной культуры студентов, расширяя художе-

ственный кругозор личности, активизирует художественно-декоративную деятельность, вызывает интерес и уважение к народным традициям. Автор предлагает учебно-методический вариант усвоения студентами технологических приемов традиционной обработки металла на Гуцульщине, использование их в последующем овладении ремеслом, декоративно-прикладным и промышленным искусством, а также к сохранению народных традиций.

Ключевые слова: художественная культура, традиционная обработка, народное искусство, мосяжничество, кузнечество.

Traditional metal working on Hutsulshchyna is a source of forming of students' artistic culture, expanding a personality's artistic horizons. It stirs up artistic and decorative activities, attracts interest to and commands respect for folk traditions. The author gives learning aids and workbooks as a means of mastering of folk techniques of Hutsulshchyna traditional metal working for students, use of them in subsequent acquirement of craft, decorative and applied and industrial arts, as well as preservation of folk traditions.

Keywords: artistic culture, traditional working, folk art, brass working, farriery.

Народне мистецтво є важливим джерелом виховання особистості, розвитку її моральності, естетичної і художньої культури. У сучасних умовах, коли сталася певна втрата духовності, належить відродити традиційні цінності, на яких ґрунтується національна самосвідомість народу.

Нині зростають вимоги до художника-дизайнера, рівня його художньої культури, вміння використовувати у створенні творчих робіт традиції, звичаї, народне мистецтво.

Безумовно, у мистецтві кожного народу є свої місцеві традиції, свій самобутній орнамент, що становлять важливий і своєрідний пласт художньої пам'яті народу та його символіко-графічну мову. Аналіз форм і орнаментальних мотивів численних художніх металевих виробів гуцулів свідчить про високий мистецький рівень їх виконання. Народні майстри застосовували орнаментальні мотиви в декоруванні одягу, ювелірних виробів, оздобленні упряжі коней, зброї, у декорі елементів хати та інших об'єктів матеріальної культури, що тісно пов'язані з традиціями і звичаями народу.

На початку ХІХ ст. Гуцульщина стала об'єктом досліджень українських та зарубіжних етнографів, істориків, мандрівників, які у своїх працях давали характеристику географічних та кліматичних умов, локальних осередків народних ремесел. Перші згадки про вироби гуцулів з кольорових металів містяться у працях Я. Головацького (1877), О. Кольберга (1882), Хв. Вовка (1916).

Особливості виготовлення металевих предметів з кольорових металів на Гуцульщині описано у дослідженнях Д. Гобермана (1980) [3], М. Грепиняка (1998) [5]. Етнограф Раймунд Кайндль у монографії «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази» (2001) висвітлив особливості духовної та матеріальної культури, звичаї і традиції, світоглядні уявлення гуцулів [7].

Мосяжництво – художня обробка кольорових металів – найбільшого розвитку набуло на Гуцульщині. Його відносять до одних із найпоширеніших народних художніх промислів. У багатьох селах Гуцульщини в першій половині ХХ ст. нараховувалося по кілька десятків народних майстрів – кустарів-мосяжників. Так, наприклад, рід Дудчаків з с. Брусторова, рід Медвідчуків з с. Річки, рід Федюків з с. Дихтинця були творцями і носіями культури та народних традицій у виготовленні художніх виробів з кольорових металів [14, с. 19].

Основними центрами металірства на Гуцульщині у другій половині ХІХ і першій чверті ХХ ст. були села Косівського, Жаб'євського, Кутського, Путильського, Рахівського повітів [14, с. 29]. Через суспільно-економічні причини з 1940 року мосяжництво почало занепадати. Після Другої світової війни з 1949 року воно відновилося і традиційні технологічні прийоми виконання металевих виробів знову почали застосовуватися народними майстрами.

Та сама ситуація повною мірою стосується й ковальства на Гуцульщині. Із літературних джерел нам відомо, що в XV ст. у Коломиї існував ковальський і слюсарський цехи. Станом на 1929 рік на Гуцульщині була велика кількість ремісників, зокрема – 125 ковалів, 23 бляхарі, 17 слюсарів та ін. [10, с. 321]. На Західній Гуцульщині у 1926–1927 роках було 28 патентованих ковалів [10, с. 352].

Але незважаючи на бурхливий розвиток художнього ковальства, що відбувається останнім часом, традиційна обробка металу на Гуцульщині (ковальство і мосяжництво) практично зникла.

Аналізуючи сучасний стан традиційної обробки металу на Гуцульщині, можна виділити такі основні проблеми:

- занепад мистецьких осередків;
- зруйнована матеріально-технічна база підприємств народних художніх промислів;
- призупинена активна підготовка молоді зміни фахівців, зникли школи майстерності;
- втрачені традиційні ринки збуту готової продукції. Продукуються вироби низькопробні і далекі від народної традиції, які витісняють із ринку автентичних носіїв етномистецької традиції;
- заміна ручної праці на механізований спосіб виробництва із застосуванням новітніх технологій, сучасного обладнання та пристроїв.

Серед основних шляхів і засобів розв'язання цих проблем – такі:

- вивчення творчого доробку народних майстрів у вишах, зокрема на факультетах, кафедрах художнього спрямування;
- засвоєння низки завдань з технології виготовлення виробів у традиційних техниках, що розширюють професійне мислення студентів;
- вивчення народної орнаментики, символіки, які є основою самовияву студента при створенні ним художнього виробу.

Проблему розвитку художньої обробки металу та підготовки фахівців на основі збереження народних традицій досліджували Ростислав Шмагало, доктор мистецтвознавства, професор ЛНАМ («Мистецька школа в системі національної освіти України»); Наталя Біловол, викладач історії і теорії дизайну Донецького гуманітарного інституту («Розвиток ковальської освіти на Донеччині (2006)») [8]; Богдан Попов, засновник школи традиційного ковальства при музеї народної архітектури і побуту України в м. Києві («Школа традиційного ковальства») [8]; Юрій Юсипчук, доцент кафедри декоративно-прикладного мистецтва Прикарпатського національного університету ім. В. С. Стефаника («Школа Василя Девдюка і формування локальних традицій новітнього гуцульського деревообробництва та металірства кінця ХІХ – ХХ ст.») [16]; Остап Лучинський, завідувач кафедри художнього металу Львівського державного коледжу декоративного і ужиткового мистецтва ім. І. І. Труша («Композиція як профільна дисципліна») [8] та ін. Як свідчать публікації, дослідження й засвоєння традиційної обробки металу залишаються на часі, оскільки й на сьогоднішній день існує проблема збереження ремесел, зокрема мосяжництва та ковальства Гуцульщини.

Розв'язанням цієї проблеми може стати впровадження в програму навчальної дисципліни «художня обробка металу» у ВНЗ України, зокрема на кафедрах декоративно-прикладного мистецтва, вивчення металірства Гуцульщини з подальшим застосуванням традиційних технік обробки металу в сучасних творах. Це сприятиме розвитку у студентів творчої уяви й мислення. Важливо показати студентам значущість розвитку традиційної обробки металу Гуцульщини, органічного поєднання народної металообробки із сучасними технологіями в теперішніх умовах механізації, створення «своїх» композицій та втілення їх у сучасних творах.

Зокрема, для сучасного студента, який вивчає художню обробку металу, пошук і вибір композиційного вирішення теми повинні спиратися на існуючі принципи визначення стильового рішення і зразки народного мистецтва.

Водночас копіювання вже виконаних, якісних робіт народних майстрів не сприяє професійному становленню студента як художника на завершальних етапах навчання, але є абсолютно необхідним у період вивчення традиційних прийомів і технік художнього металу.

Пропонуємо орієнтовну навчальну програму з дисципліни «художня обробка металу», яка вивчається на кафедрі декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. С. Стефаника. На прикладі цієї програми подаємо основну ідею розвитку та збереження традиційної обробки металу Гуцульщини в сучасному мистецтві. Велика увага приділяється висвітленню народного ковальства та мосяжництва.

Отже, навчальна дисципліна-спеціалізація «художня обробка металу», 2 курс 4 семестр.

Завдання № 1. Виготовлення лускоріха в техніці вільного ручного кування на основі зразка роботи відомого народного майстра В. Г. Девдюка, с. Старий Косів, Косівського р-ну, який у 90-х роках ХХ ст. працював у галузі художньої обробки кольорових металів і металевої орнаментики.

Лекційних – 4 години, практичних – 28 годин, самостійних – 18 годин.

Перелік питань, що вивчаються на лекціях:

Лекція № 1 (2 год.). Художні особливості мосяжних виробів.

Лекція № 2 (2 год.) Декорувальні та орнаментувальні технології в мосяжництві.

Перелік питань, що вивчаються на практичних заняттях:

Завдання № 1 (4 год.). Вивчення основних прийомів традиційного ковальства (витягування, рубання, згинання, прошивання, вигладжування).

Завдання № 2 (4 год.). Збирання матеріалу. Замальовки робіт народних майстрів.

Завдання № 3 (4 год.). Розробка ескізів.

Завдання № 4 (4 год.). Виконання технічного креслення, моделі.

Завдання № 5 (12 год.). Виготовлення виробу в матеріалі.

Завдання навчальної дисципліни:

1) методичні:

– підготовка студентів до самостійного вирішення практичних і творчих завдань у їхній творчій діяльності;

– розвиток естетичного та емоційного сприйняття творів декоративно-прикладного мистецтва, уміння розуміти та цінувати народну художню творчість;

2) пізнавальні:

– ознайомлення з основними техніками мосяжництва і ковальської справи та особливостями їх використання у творах декоративно-прикладного мистецтва, технологією виготовлення та декорування виробів;

– ознайомлення та розкриття соціальних ролей народного та професійного мистецтва; ознайомлення з професіями художників-дизайнерів, відомих народних майстрів, з їх творчою та практичною діяльністю;

3) практичні:

– вміння користуватися різними матеріалами та мати поняття про існуючі сучасні техніки художньої обробки металу;

– навчити користуватися спеціальними ручними та механізованими інструментами, пристроями, обладнанням відповідно до обраного конструкційного матеріалу та техніки виконання;

– навчити проектуванню та виготовленню виробів декоративно-прикладного мистецтва (розробка технічних креслень, специфікації, виконання технологічних операцій).

Мета вивчення дисципліни:

– на зразках окремих творів народних майстрів передати основну ідею своєї роботи;

– дослідження та вивчення тенденцій розвитку сучасної металообробки.

Під час вивчення основного матеріалу студенти повинні вміти:

а) створювати орнаментальні площинні та об'ємно-просторові композиції виходячи з пластичних і технологічних можливостей металу;

б) використовувати традиційні прийоми обробки металу Гуцульщини, такі як кування, заклепування, насікання, розрубання, нанесення фактури тощо;

в) створювати художні твори, відштовхуючись від існуючих у даній місцевості традицій в інших видах народної творчості – вишивці, ткацтві, різьбярстві, писанкарстві, кераміці та ін.

Практичні заняття повинні бути направлені на формування у студентів виконавських навиків і вмій для виготовлення художніх виробів на основі знань, отриманих у процесі теоретичного навчання (особливо внаслідок художньо-конструкторського аналізу виробів). На цих заняттях необхідно глибоко вивчати і використовувати на практиці ту техніку і високохудожні прийоми народного декоративно-прикладного мистецтва, які мають давні художні традиції і пов'язані з національною культурою. При цьому студенти не копіюють зразки, а творчо використовують отримані знання і навички художньої діяльності.

Виконані студентами роботи повинні вирізнятися яскравою національною своєрідністю, мати певну художню цінність, характеризуватися високою якістю виконання, бути суспільно корисними. Активне використання багатовікової спадщини української культури в сучасному дизайнерському проектуванні інтер'єрів і предметів побуту приведе до збагачення та подальшого розвитку декоративно-прикладного мистецтва, неперервності народних традицій, які органічно ввійдуть у сучасність, набуваючи нового живого змісту.

Вивчення традиційної обробки металу Гуцульщини є незаперечно важливим компонентом у системі вищої художньої освіти, що сприяє ефективному вихованню у студентів національної самосвідомості.

Як свідчить досвід нашої роботи, дизайнерська діяльність на факультативних заняттях за видами декоративно-прикладного мистецтва з вивченням народних промислів і засвоєнням художніх технік сприяє глибокому розумінню студентами особливостей певного стилю і напряму художньої обробки металу.

1. *Басанець Т.* Художні вироби з кольорових металів / Т. Басанець, Н. Січкарьова // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 5–6. – С. 46–50.
2. *Боньковська С.* Художні традиції гуцульського мосяжництва / С. Боньковська // Записки НТШ. Праці секції етнографії та фольклористики. – Л., 1992. – Т. ССХХІІІ. – С. 115–126.
3. *Гоберман Д.* Искусство гуцулов / Давид Гоберман. – М. : Советский художник, 1980. – 210 с.
4. *Гошко Ю. Г.* Промисли і торгівля в українських Карпатах XV–XIX ст. / Ю. Г. Гошко. – К. : Наукова думка, 1991. – 253 с.
5. *Грепінняк М.* Мосяжництво / М. Грепінняк // Гуцульська школа. – 1998. – № 1. – С. 27–28.
6. *Данченко А. С.* Народные мастера / А. С. Данченко. – К. : Рад. школа, 1982. – 128 с.
7. *Кайндль Р.* Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Раймонд Кайндль. – Чернівці : Молодий буковинець, 2001. – 208 с.
8. Ковальська майстерня: Каталог: Художня обробка металу в навчальних закладах України. – К., 2006. – 212 с.
9. *Кравич Д. П.* Українське мистецтво : навч. посіб. у 3 т. Т. 3 / Д. П. Кравич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Л. : Світ, 2005. – 286 с.
10. *Клапчук В. М.* Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Володимир Михайлович Клапчук ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Прикарпатський національний університет ім. В. С. Стефаника. – Л. ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 507 с.
11. *Леськів С. М.* Художнє ковальство / С. М. Леськів // Довідник художніх народних промислів Української РСР. – К., 1986. – 143 с.
12. Мистецька школа в системі національної освіти України: Навчальний посібник – Л. : ЛАМ, 1999. – 248 с.

13. Нариси з історії українського декоративного прикладного мистецтва. – Л. : Львівський університет, 1969. – 190 с.
14. *Суха Л. М.* Художні металеві вироби українців східних Карпат / Л. М. Суха. – К. : АН УРСУР, 1959. – 104 с.
15. *Шухевич В.* Гуцульщина. Ч. 2. / В. Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. – Л., 1901. – Т. IV. – 320 с.
16. *Юсипчук Ю. В.* Школа Василя Девдюка і формування локальних традицій новітнього гуцульського деревообробництва та металіцтва кінця XIX – XX століття. (Джерела. Типологія. Стилїстика) : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефанїка. – Івано-Франківськ, 2001. – 176 арк. + дод. : іл.

SUMMARY

The method of study of traditional metal working on Hutsulshchyna in higher artistic educational system which is offered in the research makes it possible to increase the students' interest in artistic national culture to a great extent. Attending the classes with a special subject *artistic metal working* the students acquaint themselves with the best models of the Ukrainian popular decorative and applied arts, study the structures of patterns, form ornamental compositions and select traditional techniques of popular metal art for producing and decorating articles.

At the same time, the problem of influence of Hutsulshchyna traditional metal working, as an important means of aesthetic education and development of students of higher educational institutions, demands a profound research with a glance of regional peculiarities. The results of experimental studies during classes with a special subject *artistic metal working* showed that formation of the correct understanding of laws of decorative and applied arts among youth is a success when a process of education is based on a firm ground of folk handicrafts, and Hutsulshchyna is exactly the ethnographic region where massive stratum of folk art occurs.

Keywords: artistic culture, traditional working, folk art, brass working, farriery.